





# **Nové poznatky o holocauste Rómov na Slovensku**

Zuza Kumanová  
Arne B. Mann

Bratislava 2015



# Tragické osudy Rómov v Podpoľaní počas druhej svetovej vojny<sup>1</sup>

Arne B. Mann

Dejiny Rómov sú sprevádzané diskrimináciou, prenasledovaním a utrpením. Najsmutnejšou kapitolou bolo obdobie druhej svetovej vojny, kedy sa na nich priamo vzťahovala teória rasizmu nacistického Nemecka. Ríšsky snem (Reichstag) prijal a 15. septembra 1935 v Norimbergu vyhlásil dva ústavné zákony, známe ako norimberské rasové zákony, ktoré boli namierené predovšetkým proti Židom. Podľa prvého z nich „Zákona o ríšskom občianstve“ občanom Ríše mohol byť iba Nemec alebo človek s „príbuznou krvou“. Druhý zákon „Zákon o ochrane nemeckej krvi a cti“ zakazoval sobáše medzi Židmi a Nemcami. Židia v dôsledku týchto zákonov stratili politické a občianske práva.<sup>2</sup>

Podobný osud čakal onedlho i Rómov. Už vo vyhláske ministra vnútra Wilhelma Fricka z 3. januára 1936 sa uvádza že „... *k cudzím rasám patria v Európe okrem Židov iba Cigáni*“.<sup>3</sup> Legislatívne bol tento výrok vyjadrený v Komentároch k nemeckému rasovému zákonodarstvu z roku 1936, kde sa uvádza: „*Druhovo cudzia krv je všetka krv, ktorá nie je nemeckou krvou, a ani nie je nemeckej krvi príbuzná. K druhovo cudzej krvi patria v Európe spravidla len Židia ... a Cigáni. Druhovo cudzí v zásade neobdržia ríšske občianske právo*“.<sup>4</sup> Ríšsky vodca SS a šéf nemeckej polície Heinrich Himmler výnosom z 8. decembra 1938 nariadil „riešiť cigánsku otázku pokiaľ ide o ich rasovú čistotu“, a policajnú registráciu všetkých Cigánov za účelom „zistenia prítomnosti cigánskej krvi v žilách“.<sup>5</sup> Touto úlohou bol poverený psychiater Dr. Robert Ritter, ktorý stál na čele „Výskumného centra pre rasovú hygienu“ (Rassenhygienische Forschungsstelle) v Berlíne. Podľa ním vypracovanej „vedeckej teórie o spôsobe zisťovania prítomnosti cigánskej krvi“ - „*Cigánov charakterizuje vrodená asociálnosť a zločinnosť a tento znak ich rasy je nevykorenitelný*“.<sup>6</sup> Táto pseudovedecká teória sa potom stala „vedeckým zdôvodnením“ protirómskych opatrení, vedúcich k masovému vyvražďovaniu, označovanému ako „zvláštne zaobchádzanie“ Sonderbehandlung.

V novembri 1938 pretvoril H. Himmler „Ríšsku cigánsku centrálu“ na „Ríšsku centrálu na potieranie cigánstva“ (Reichzentrale zur Bekämpfung des Zigeunerunwesens) pri Ríšskom kriminálnom policajnom úrade. Všetci Cigáni, cigánski miešanci a osoby žijúce cigánskym spôsobom boli povinní podrobiť sa rasovo-biologickému vyšetreniu, ktoré malo zistiť ich rasovú príslušnosť a vydanie nových preukazov. „Zdokonalenie“ rasového zaradenia Cigánov na základe rasovej diagnózy

predstavoval neskôr „Znalecký výnos“ zo 7. augusta 1941, ktorý rozdeľoval vyšetované osoby do piatich skupín podľa podielu cigánskej a nemeckej krvi.<sup>7</sup>

Dňa 17. apríla 1940 vydal Himmler pokyn na prvé cigánske transporty na poľské územie. Niektoré rodiny, ktoré mohli byť využiteľné pre nemecký zbrojný priemysel, si mohli vybrať medzi transportom do tábora alebo sterilizáciou. Zostrením rasového prenasledovania bolo prevedenie trestného stíhania Židov, Cigánov, Rusov, Ukrajincov a Poliakov z rezortu súdnych orgánov Nemecka priamo do kompetencie ríšskeho vodcu SS-Himmlera. Jeho rozkaz zo 16. decembra 1942 sa stal známy ako Osvienčimský výnos (Auschwitz-Erlass): podľa vykonávacieho predpisu (z 29. januára 1943) mali byť všetci cigánski miešanci, Cigáni-Rómovia a príslušníci cigánskych kmeňov balkánskeho pôvodu v krátkom čase sústredení a odtransportovaní do špeciálne zriadeného „cigánskeho tábora“ (Zigeunerlager) Auschwitz II.-Birkenau, zriadenom na mieste zlikvidovanej obce Brzezinka pri Osvienčime.<sup>8</sup> O absurdnosti nemeckej rasistickej teórie svedčí skutočnosť, že v tomto výnose nie sú zahrnutí Rómovia, Sintovia a Lalleri, ktorých Himmler považoval (podľa spomienok veliteľa koncentračného tábora Auschwitz Rudolfa Hössa) za potomkov indogermánskych prvotných ľudí, ktorí si svoj typ a obyčaje zachovali v pomerne čistom stave; uvedené dve skupiny mali byť osídlené v oblasti Ödenburg (dnes Šopron v Maďarsku) pri Neziderskom jazere. Početné zastúpenie Sintov a Rómov z Nemecka a Rakúska (asi 13 000) v koncentračnom tábore Auschwitz-Birkenau však svedčí o inom „riešení“ tohto problému.<sup>9</sup>

Cigánskemu koncentračnému tábore v Auschwitz-Birkenau predchádzalo masové vyvražďovanie Rómov v Poľsku, na Kryme a v oblasti Volyne na Ukrajine; špeciálny cigánsky tábor, v ktorom boli Najmä Kaldereši a Lovári z Maďarska, Rumunska a Balkánu, bol zriadený v roku 1941 v poľskej Lodži. Do Osvienčimu prišiel prvý transport v januári roku 1943. Rómske rodiny, na rozdiel od iných, od seba neoddeľovali, ponechali im vlastné šaty. Na odevy im našívali čierne trojuholníky, na ľavé predlaktie (malým deťom na nožičku) im okrem čísla vytetovali písmeno „Z“ (Zigeuner).<sup>10</sup> V marci 1943 prišli v transporte aj Sintovia a Rómovia z Nemecka, ktorí slúžili predtým v nemeckej armáde a boli aj nositeľmi nemeckých vojenských vyznamenaní - železných krížov. V tábore bolo okolo 22-tisíc Rómov - najviac nemeckých, českých, potom poľských, ruských, maďarských, holandských, nórskech, litovských, i malá skupina francúzskych. V nevyhovujúcich hygienických podmienkach čakali na smrť

v plynových komorách. Táborovým lekárom bol menovaný Dr. Josef Mengele (prezývaný „anjel smrti“), ktorý v tomto „rodinnom tábore“ vykonával na Rómoch (najmä na tehotných ženách, novorodencoch a jednovaječných dvojčatách) svoje neľudské „vedecké pokusy“. Tragédia cigánskeho tábora v Auschwitz-Birkenau vyvrcholila 2. augusta 1944: popoludní bolo 1408 mladých mužov a žien odoslaných transportom do ďalších koncentračných táborov, odišiel aj nerómsky personál; ostali tam najmä starší ľudia a matky s deťmi. Počas nasledujúcej noci odviezli všetkých 2 897 rómskych väzňov ktorí tu zostali do plynových komôr. Táborom prešlo asi 22 000 európskych Rómov, vyše 20 000 z nich tu našlo svoju smrť.<sup>11</sup> Druhý august si pripomíname ako Pamätný deň rómskeho holocaustu.

Keďže české zeme sa v období vojny stali súčasťou Nemecka (Protektorát Čechy a Morava), na Rómov sa vzťahovali rovnaké diskriminačné zákony. Podľa súpisu z júla 1943 tu bezpečnostné orgány evidovali 5 830 *Cigánov a cigánskych miešancov*, ktorým boli odobrané osobné doklady a nahradené tzv. cigánskymi legitimáciami. V roku 1940 boli zriadené kárne pracovné tábory v Letoch pri Písku a Hodoníne pri Kunštáte, od 1. januára 1942 boli premenené na zberné tábory, ktoré sústredovali protektorátnych Rómov. Tí, ktorí prežili ťažké životné podmienky a epidémie v týchto táboroch, boli v priebehu roku 1943 odtransportovaní do koncentračného tábora Auschwitz-Birkenau. Celkove bolo z protektorátu odtransportovaných viac ako 5 500 Rómov, z ktorých sa vrátilo asi 600 osôb, t.j. asi 10 percent.<sup>12</sup> Rómovia žijúci dnes v Českej republike sem prišli v niekoľkých migračných vlnách po vojne, najmä z územia Slovenska.

Slovenský štát, ktorý vznikol v roku 1939 po rozpade Československa, v mnohom napodobňoval diskriminačné rasové zákony Nemeckej ríše. To sa prejavilo už pri prerokúvaní Ústavného zákona o štátnom občianstve č. 255 Sl. z., z 25. septembra 1939, kedy sa poslanec Snemu Slovenskej krajiny Ján Hollý s obdivom odvolával na Ríšsky zákon o štátnom občianstve, ktorý umožňuje priznanie na základe „*nemeckej alebo druhovo príbuznej krvi, ... týmto sú vylúčení z možnosti nadobudnutia štátneho občianstva a z práv s ním spojených predovšetkým židia a židovskí miešanci.*“ Podľa jeho názoru „*novota návrhu zákona, ktorá hovorí o možnosti odňatia štátneho občianstva ... má chrániť záujmy a bezpečnosť štátu, má dbať o to, aby sa rozličným zhubným a škodlivým elementom nepriznávaly práva, ktoré plynú zo zákona...*“ Prijatý zákon okrem uvedenej možnosti odňatia štátneho občianstva (§ 11/1a) umožňoval prijatie štátneho občianstva Slovákom a iným národnostiam - Rusínom, Nemcom

a Maďarom, ktorí „*tiež sa stávajú štátnymi občanmi, keď ich možno kvalifikovať za domorodcov*“. Skutočnosť, že v dôvodovej správe nie sú medzi „*domorodcami*“ menovaní Židia, Rómovia, ani Česi, predznamenáva ďalšie zámery prístupu k týmto menšinám zo strany vojnového Slovenského štátu.<sup>13</sup>

Diskriminačný postoj voči Židom a Rómom sa prejavil v Brannom zákone č. 20 z 18. januára 1940, najmä v paragrafe 38, podľa ktorého „*cigáni a židia nemôžu byť príslušníkmi brannej moci (vojenskými osobami)*“, preto „*konajú práce v osobitných skupinách*“. Podľa § 58 tohto zákona „*cigáni a židia prepúšťajú sa z brannej moci bez ponechania nadobudnutých vojenských hodností a vedú sa v osobitných soznamoch*“.<sup>14</sup> Tento zákon bol doplnený vládnym nariadením s mocou zákona č. 129/1940 Sl. z. o pracovnej povinnosti, na základe ktorého mali vojenské správy možnosť zaradiť do pracovnej služby osoby vo veku 18-60 rokov „*stále sa vyhýbajúce práci*“ a vládne nariadenie č. 130/1940 Sl. z. o dočasnej úprave pracovnej povinnosti Židov a Cigánov (obe zo dňa 29. mája 1940), podľa ktorého museli menovaní namiesto brannej výchovy vykonávať práce v prospech obrany štátu. Aktívnu vojenskú službu potom vykonávali Židia a Rómovia v špeciálne zriadenom VI. prápore Pracovného zboru ministerstva národnej obrany, kde v ponížujúcom postavení vykonávali zemné a pomocné stavebné práce.<sup>15</sup>

Rasistickou teóriou Roberta Rittera, ktorý definoval Cigánov ako asociálov, boli na Slovensku inšpirované ďalšie diskriminačné opatrenia voči Rómom. Takým bola vyhláška ministerstva vnútra č. 127 z 18. apríla 1940, podľa ktorej „*Pod Cigánom má sa rozumieť ... iba ten príslušník cigánskej rasy, pochádzajúci z nej po oboch rodičoch, ktorý žije životom kočovným alebo usadlým síce, avšak sa vyhýba práci*“.<sup>16</sup> Na túto nadväzovala vyhláška ministra vnútra č. 163 z 20. apríla 1941 „o úprave niektorých pomerov Cigánov“: olašských Rómov sa týkal § 1, podľa ktorého boli zrušené všetky vydané kočovné listy, „*potulní Cigáni*“ sa museli vrátiť do svojich domovských obcí, odpredať ťažné zvieratá a v príslušných obciach byť pod policajným dozorom. Usadlí Rómovia boli povinní odstrániť svoje obydlia od štátnych a vicinálnych ciest, a umiestniť ich „*oddelene od obce, na mieste odľahlom a obcou vyznačenom*“ (§ 2). Podľa § 3 „*v obci, kde bývajú aspoň 3 cigánske rodiny ... okresný úrad ustanoví cigánskeho vajdu, ktorý je podriadený starostovi obce a zodpovedá za dodržiavanie všetkých právnych noriem cigánskej štvrti*“. Podľa § 5 „*Cigáni, ktorí sa štítia práce, majú byť dodaní do pracovných útvarov, zriadených podľa nariadenia s mocou zákona č. 129/1940 Sl. z.*“ Absurdne pôsobí § 4, podľa ktorého „*Cigánom sa zakazuje držať psov*“.<sup>17</sup>



Špeciálnymi zariadeniami boli pracovné útvary. Podľa vyhlášky Ministerstva vnútra z 2. apríla 1941 boli zriadené dva typy nútenej táborovej koncentrácie: pracovné strediská (určené pre Židov) a pracovné útvary, určené predovšetkým pre asociálov, medzi ktorých boli zahrnutí aj „*Cigáni bez pracovného pomeru*“. Široké vymedzenie pojmu tzv. asociálov v uvedenej vyhláške umožňovalo zaraďovať do pracovných útvarov i ľudí, ktorí nimi v skutočnosti neboli, ale pre miestne orgány sa stali z rôznych dôvodov nepohodlní. Podľa smernice ministra vnútra z apríla 1943 (č. 161-8/4-1/43) bolo možné považovať takmer všetkých príslušníkov rómskeho etnika za asociálnych. Výnimku tvorili iba tie osoby, ktoré „*sú v pracovnom pomere a svojím chovaním nie sú príťažou svojmu občianskemu prostrediu*“.<sup>18</sup> Zarádencov do pracovných útvarov vyberali na základe uskutočnených súpisov obecne notárske úrady, zabezpečovali ich žandárske stanice za ochotnej asistencie príslušníkov Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy (POHG), ktorí napr. obklúčili rómsku osadu a práceschopných mužov násilím odvieďli na nútené práce.

V priebehu roku 1942 bol vybudovaný komplex východoslovenských pracovných útvarov s ústredím v Hanušovciach nad Topľou, pracovné útvary mal v Bystrom nad Topľou, Hanušovciach nad Topľou, Nižnom Hrabovci, pod horou Petič a v Jarabej; koncentrovaných tu bolo asi 3 000 väzňov, z nich bola viac ako polovica Rómov. Ďalšie boli zriadené v roku 1943 v Dubnici nad Váhom, Ilave, Revúcej a v Ústí nad Oravou. Väzni pracovali v zlých hygienických a ubytovacích podmienkach predovšetkým na zemných prácach, pri regulácii riek a stavbe železnice.<sup>19</sup> V novembri 1944 Ministerstvo národnej obrany zriadilo v Dubnici nad Váhom namiesto zrušeného pracovného útvaru zaisťovací tábor. Tu boli Rómovia už koncentrovaní aj so ženami a deťmi; koncom roka 1944 sa tam nachádzalo vyše 700 väzňov, čo viac ako dvojnásobne prevyšovalo kapacitu tábora. Vtedy tam vypukla epidémia škvrnitého týfusu, ktorá bola „vyriešená“ tak, že 23. februára 1945 nemeckí vojaci na dvoch nákladných autách odviezli 26 pacientov do Údolia pod horu Ostrý vrch, kde ich povraždili.<sup>20</sup> Na tomto mieste bol 23. februára 2007 odhalený pamätník, ktorého autorom je sochár Ján Šicko.

Život Rómov bol vystavený ďalším diskriminačným opatreniam, zameraným najmä na obmedzenie pohybu: okrem zákazu cestovania verejnými dopravnými prostriedkami (obežník Ministerstva vnútra z 13. júna 1944), jednotlivé lokálne nariadenia im zakazovali vstup do parkov, verejných miestností, obchodov; do miest či obcí smeli vstúpiť len vo vyhradených dňoch a hodinách.

Nedodržiavanie týchto predpisov bolo trestané bitím, väznením, u žien potupným ostríhaním dohola.<sup>21</sup> V presadzovaní rasistických zákonov a nariadení vyvíjali mimoriadnu aktivitu príslušníci polovojenskej organizácie POHG. Ich poslanie „*byť nápomocou pri obrane štátu a právnymi predpismi na to určeným orgánom pri udržiavaní verejného poriadku a verejnej bezpečnosti*“ vyplývalo priamo zo zákona.<sup>22</sup> Tento zabezpečoval gardistom praktickú beztrestnosť a umožňoval im voči Rómom (tak ako proti Židom) uplatňovať rôzne formy priamej fyzickej agresie.<sup>23</sup>

Mnohí Rómovia sa aktívne zúčastnili Slovenského národného povstania. Po jeho potlačení a obsadení Slovenska nemeckou armádou došlo na viacerých miestach, hlavne stredného Slovenska, k masovému vyvražďovaniu Rómov. Dôvodom pre represálie bolo ich aktívne pôsobenie medzi partizánmi, stačilo však aj podozrenie zo spolupráce s nimi. Ich faktickými vykonávateľmi boli príslušníci bezpečnostnej polície Sicherheitspolizei (SIPO) a bezpečnostnej služby Sicherheitsdienst (SD). Najväčšej brutality voči civilnému obyvateľstvu i voči Rómom sa dopúšťal na strednom Slovensku trestný oddiel Einsatzkomando 14 so sídlom v Banskej Bystrici: mal na svedomí zavraždenie 2876 osôb, ktoré sa po skončení vojny našli v 66-tich masových hrobch.<sup>24</sup>

. . . . .

Na Podpoľaní, podobne ako na ostatnom Slovensku, boli v období vojnového Slovenského štátu práva Rómov obmedzené: nesmeli cestovať vlakom, chodiť po verejných cestách, mali zakázaný vstup do pohostinstva, do kina, do obce smeli chodiť len vo vyhradených hodinách. Razie gardistov boli bežné aj v noci. Je pochopiteľné, že po vypuknutí Slovenského národného povstania sa mnohí z nich pridali k partizánom: Berkyovci z Detvy, Očovej a Hriňovej, Klincovci z Dúbrav. Jednou zo záškodníckych akcií bolo vyhodenie nemeckého nákladného vlaku medzi Detvou a Stožkom dňa 23. novembra 1944. Podľa spomienok Jána Klinca (Mojžiša) sa jej zúčastnili aj štyria rómski partizáni z Dúbrav a dvaja Rómovia z Detvy. Na druhý deň po tejto akcii obsadili nemeckí vojaci rómsku kolóniu v Detve - Pastovníku. Na túto udalosť spomína Ján Berky, ktorý mal vtedy 13 rokov: „*Nemci nás vyzvali, že ak sa do dvoch hodín neprihlásia tí, ktorí sú partizáni, tak že vypália celú kolóniu. Práve v tom čase prichádzali z hory s drevom na chrbte Jozef Berky-Dlhoš môj otčim, Lajko Berky-Dlhoš a Vincent Berky. Nemci si na nich počkali a zajali ich ako partizánov, podozrivých z vyhodenia transportu. A zobrali ešte aj Karola Berkyho-Hruškára, to bol vtedy už pomerne starý človek. Keď to videl jeho syn, tiež sa volal Karol,*

*povedal, že aby jeho otca nebrali, že on pôjde miesto neho. Nemci s tým súhlasili a tak týchto štyroch odviekli do židovského kostola v Detve a tam ich držali niekoľko dní. Pamätám sa keď ich odvážali: bežali sme s mamou za nákladným autom, otec sa na chvíľu vyklonil a kričal mame; Chráň si Jana, to bude tvoj dobrý pomocník! Ďalej neviem, čo sa s nimi stalo.“ Ešte dlho po tejto udalosti sa muži z Pastovníka báli nocovať doma a prespávali v rôznych skrýšach v okolí.<sup>25</sup>*

Podobná dramatická udalosť sa odohrala v neďalekej obci Dúbravy. Rómska osada tu bola situovaná netradične priamo v strede dediny; vzťahy medzi Rómami a ostatnými obyvateľmi obce boli dobré. Pretože zima v roku 1944 bola krutá, partizáni z času na čas zišli do dedín zohriať sa, doplniť zásoby jedla. Bolo to v piatok, pravdepodobne 6. decembra, keď v neskorú večernú hodinu prišiel domov 21-ročný partizán Jozef Klinec-Bimbó, známy inak ako vynikajúci primáš. Niekoľko ho musel vidieť. Rómovia dodnes upodozrievajú z udavačstva miestneho učiteľa Maloveského, ktorý svoju gardistickú príslušnosť nijako nezakrýval. Na druhý deň ráno bola rómska osada v Dúbravách obkľúčená asi ôsmimi esesákmi. Na túto udalosť spomína Marta Berkyová, ktorá mala vtedy dvanásť rokov: „*Bolo to ráno o šiestej, ešte sme spali, keď zabúchali na dvere. Jeden hovoril po česky a vyzval otca, aby sa obliekol, že pôjde s nimi. Mama sa pýtala, kam ho vedú a na ako dlho. Ubezpečili ju: Nebojte sa, hneď sa vráti, ideme len na veliteľstvo, vypočujeme ho, spíšeme niečo... A viac sa nevrátil. Zobrali všetkých Klincovcov starších ako 14 rokov a odviekli ich do Detvy. Tam ich držali v židovskom kostole. Ženy chceli mužom zaniest' aspoň jedlo, ale Nemci nedovolili nič im dať; ani sme ich nevideli, ani sme sa s nimi nerozprávali. Keď sme prišli na tretí deň, už tam neboli, už boli odšikovaní. A už len svedkovia čo hovorili, že pešo ich po hlavnej ceste šikovali do Zvolena. Vo Zvolene ich ešte videli v utorok nosiť akési okná v budove súdu, keď tam prišli na druhý deň, už tam neboli: nemeckí vojaci povedali, že išli preč na prácu. Viac sme nevedeli nič.“<sup>26</sup>*

Klincovcov z Dúbrav bolo pätnásť. Najstarším bol Juraj Klinec (Plecháň), ktorý mal 57-rokov, zobrali ho spolu s jeho šiestimi synmi. Najmladším bol Juraj Klinec (Furiak), ktorý práve v tých dňoch dovŕšil 14. rok svojho života. O tom, čo sa s nimi stalo po odvečení do Detvy, porozprával očitý svedok, Ján Matúška z Detvy-Krnô: ako partizán bol zajatý na Poľane, niekoľko dní ho väznili v škole v Hriňovej. A odtiaľ ho odviekli do Detvy, do židovskej synagógy, už vtedy značne poškodenej. Na tretí deň tam dovedli aj dúbavských Rómov, ktorých dávnejšie dobre poznal. Pamätá sa, že jeden z nich - Béla Klinec, dobrý muzikant, mal so sebou britvu a všetkých oholil. Po niekoľkých dňoch ich nadránom, ešte za tmy,

odviedli peši do Zvolena, tam ich zavreli na zámku. Ján Matúška spomína takto: „Zase nás držali tri dni a dve noci. Potom nás dali nastúpiť do dlhej chodby ku stene. Ku každému pristúpil esesák a spolu s ním tlmočníčka - taká panička, mala biele topánky. Gestapák sa každého pýtal! Vy ste Cigán? Vy ste Žid? Vedľa mňa stál zubný lekár z Kriváňa, bol to Žid - nepovedal nič. Potom nás triedili; na jednu stranu všetkých Cigánov, okrem dúbravských tam bol aj jeden Berky zo Bzovej, potom tých, čo boli chorí, a ešte toho židovského lekára. Ja som ostal na druhej strane.“<sup>27</sup>

V súvislosti so selekciou na zvolenskom zámku sa podarilo zaznamenať ešte jednu dramatickú udalosť. Za ochotnej pomoci občanov z Detvy, Hriňovej a Zvolenskej Slatiny sa podarilo zistiť, že lekárom, ktorého spomínal J. Matúška, bol MUDr. Mikuláš Weimann, ktorý svoju zubársku prax vykonával pred vojnou vo Zvolenskej Slatine. V ťažkých časoch prenasledovania sa so svojou rodinou skrýval v Kriváni. Tu bol zajatý aj so svojimi dvoma synmi - Donátom a Mikulášom. Všetci traja sa ocitli pri „triedení“ na zvolenskom zámku. Keď previedli ku druhej stene Dr. Weimanna, chceli za ním prejsť aj obaja synovia. Chlapi, čo stáli vedľa nich, ich však chytili za zápästie a nepustili. Zachránili im tak život: z jedného sa po vojne stal zubár, z druhého vysokoškolský profesor matematiky. Prenasledované židovské rodiny ukrývali obyvatelia počas vojny na mnohých podpolianskych lazoch.

Skupina, v ktorej bol Ján Matúška, pokračovala peši do Štubnianskych Teplíc<sup>28</sup> a odtiaľ vlakom na práce do koncentračného tábora v Brixene; vojnu sa mu podarilo prežiť. Nevedel, čo sa stalo s tými, čo stáli v rade oproti, hoci to už vtedy všetci tušili.

Po skončení vojny prehovoril človek, ktorý dovtedy zo strachu mlčal. Býval vo Zvolene vo štvrti zvanej Balkán a z povaly svojho domu dovidel na neďaleký židovský cintorín. Opakovane bol svedkom strašného divadla: na svitaní privádzali nemeckí vojaci na cintorín ľudí, ktorí museli najprv vykopať jamy. Potom ich postrieľali a zahrabali. Niektorých poznal aj osobne: poznal aj známych muzikantov z Dúbrav - Klincovcov.

Po prechode frontu, v dňoch 29., 30., 31. marca a 1. apríla 1945 bolo na židovskom cintoríne vo Zvolene úradne otvorených šesť masových hrobov, v ktorých objavili telá 128 obetí (z toho 86 mužov, 36 žien a 6 detí) zavraždených nemeckými vojakmi.<sup>29</sup> Z exhumačných protokolov vyplýva, že príčinou úmrtia bola takmer vo všetkých prípadoch strelná rana do tyla. Tieto obeť malo na svedomí Einsatzkomando 14 z oporného bodu Zvolen, ktoré vraždilo na uvedených miestach od novembra 1944

do februára 1945; veliteľom popravčej čaty bol SS-Unterscharführer Robert Wich, prezývaný Krvavý zvolenský kat, ktorý „vraždil s najzvrátenejším potešením...“.<sup>30</sup> Exhumačná komisia vyzvala všetkých ľudí, ktorým chýbal niektorý člen rodiny, aby sa ho pokúsili medzi exhumovanými telami nájsť. Rómske ženy, podobne ako mnoho iných ľudí, chodili okolo vykopaných mŕtvol a hľadali si svojich. Vilma Klincová z Dúbrav hľadala svojho muža a šesť synov. Niektoré ženy tvrdili, že si svojich mužov a synov poznali podľa zubov, alebo nejakej časti oblečenia. Pavla Klinca (Junca) spoznali na zvolenskom cintoríne podľa fajky a koženej tašky pri opasku, ktoré mal vždy pri sebe... Telá všetkých obetí boli poukladané jednotlivo do drevených truhiel. Poznaní príslušníci kresťanskej cirkvi (spolu sedem osôb, medzi nimi neboli Rómovia) boli jednotlivo pochovaní na starom mestskom cintoríne vo Zvolene. Telá ostáných obetí - židovských, rómskych a takých, ktoré sa nepodarilo identifikovať, boli uložené späť do masového hrobu.<sup>31</sup>

Na budove Obecného úradu (vtedy Miestneho národného výboru) v Dúbravách bola v roku 1975 odhalená pamätná tabuľa obetiam druhej svetovej vojny, na ktorej sú uvedené aj mená zavraždených Rómov. Pri tejto pamätnej tabuli sa 5. júna 1991 uskutočnila pietna slávnosť za účasti najvyšších predstaviteľov vtedajšieho Československa.<sup>32</sup> Na židovskom cintoríne vo Zvolene bol rómskym obetiam z Podpoľania 8. apríla 2006 odhalený pamätník. Pri príležitosti pietneho aktu, ktorý sa konal 10. decembra 2015, bol pamätník doplnený tabuľou s menami rómskych obetí. Autormi sú akademickí sochári Jaroslava Šicková a Ján Šicko.<sup>33</sup>

V druhej svetovej vojne zahynuli mnohí Rómovia z Podpoľania: jedni v dôsledku vojnových operácií, iní boli popravení, nevrátili sa z koncentračného tábora, alebo zomreli pri výbuchu míny tesne po skončení vojny:

### **Dúbravy**

Juraj KLINEC (Plecháň)	nar. 1887	57-r.	zastrelený
Mikuláš KLINEC (Cvelko)	6. 7. 1912	32-r.	zastrelený
Gustáv KLINEC (Duge vasta)	1910	34-r.	zastrelený
Koloman KLINEC (Šmalec)	1920	24-r.	zastrelený
Vojtech KLINEC (Trnka)	1918	26-r.	zastrelený

Juraj KLINEC (Furiak)	1.12. 1927	14-r.	zastrelený
Imrich KLINEC (Vursalo)	1. 6. 1904	40-r.	zastrelený
Juraj KLINEC (Bapsler)	30. 5. 1923	21-r.	zastrelený
Adam KLINEC (Brlíľ)	10. 3. 1904	40-r.	zastrelený
Peter KLINEC	19. 6. 1901	43-r.	zastrelený
Samuel KLINEC (Sabač)	5. 11. 1928	16-r.	zastrelený
Jozef KLINEC (Bimbó)	30.12. 1923	20-r.	zastrelený
Pavol KLINEC (Junec)	8. 9. 1897	47-r.	zastrelený
Viliam KLINEC (Sloskáň)	7. 3. 1928	18-r.	zastrelený

### **Detva**

Karol BERKY	3. 11.1917	27-r.	zastrelený
Ján BERKY	9. 7. 1919	25-r.	zastrelený
Ľudovít BERKY (Dlhoš)	18. 3. 1902	44-r.	zastrelený
Jozef OLÁH (Ciblik)	15.11.1900	45-r.	koncentračný tábor
Juraj BERKY (Klinec)	8. 11. 1922	23-r.	nezvestný
Augustín BERKY (Dlhoš)	25. 5. 1918	26-r.	nezvestný
Samuel BERKY	18. 1. 1919	36-r.	výbuch bomby
František BERKY	13. 2. 1896	49-r.	výbuch míny
Augustín BERKY	25. 8. 1918	26-r.	výbuch míny
Ján BERKY	20. 11.1873	72-r.	výbuch míny
Koloman BERKY		25-r.	zastrelený
Juraj BERKY	1881	64-r.	zastrelený

### **Hriňová**

Štefan BERKY	1922	23-r.	zastrelený
Ján BERKY	1926	18-r.	zastrelený
Július BERKY		32-r.	Zastrelený



## **Literatúra:**

- Arnold, Hermann: Die Zigeuner, Olten 1965, 323 s.
- Baka, Igor: Vznik a výstavba slovenskej armády (marec 1939 - október 1940) In: Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami. Prešov, Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, 2007.
- Danko, Marek: Internačné zariadenia v Slovenskej republike (1939-1945) so zreteľom na pracovné útvary. Človek a spoločnosť, 2010, roč. 13, č. 1. [http://www.saske.sk/cas/public/media/5813/201001\\_03\\_danko.pdf](http://www.saske.sk/cas/public/media/5813/201001_03_danko.pdf)
- Fašistické represálie na Slovensku (editor Dušan Halaj), Bratislava 1990, 150 s.
- Ficowski, Jerzy: Cyganie w Polsce. Warszawa, Wydawnictwo Interpress 1989, 299 s.
- Fremal Karol: Sásová v rokoch 1918-1945. In: Pecník Marcel, Sklenka Vladimír a kol.: Sásová a Rudlová monografia obcí. Banská Bystrica, Centrum pre rozvoj cestovného ruchu 2010, 212 s.
- Geceľovský, Vladimír: Rómovia na Gemeri do roku 1945. Rožňava 1990, 185 s.
- Janotková, Zita: Padli, aby sme my žili. Martin, Osveta 1975, 292 s.
- Kalný, Slávo: Cigánsky plač a smiech. Bratislava 1960, 176 s.
- Kládiová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Univerzita Palackého v Olomouci 1994, 125 s.
- Kumanová, Zuza: Ohliadnutie za projektom Ma bisteren! In: Pripomínanie rómskeho holocaustu (edd. Z. Kumanová, A. B. Mann), Bratislava, In Minorita 2014, s. 39-42.
- Mann Arne B.: Význam spomienkového rozprávania pre výskum rómskeho holocaustu. In: Romano džaniben, časopis romistických študií, 20, 2013, č. 2, s. 37-51.
- Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938-1945, Brno, Masarykova univerzita 1994, 220 s.
- Rose, Romani (ed.) Holokaust Sintov a Rómov, katalóg stálej výstavy v Štátnom múzeu v Osvienčime. Dokumentations- und Kulturzentrum Deutscher Sinti und Roma, Heidelberg 2003, slovenská mutácia 2007, 323 s.
- Stuckart, Wilhelm Globke, Hans: Kommentare zur deutschen Rassengesetzgebung Band 1, München / Berlin, C.H.Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1936.

## **Pramene:**

- Evidencia vojenských vdov, sirôt a invalidov v 1939-1945, obec Detva, 31. 12. 1947.  
Obvodný úrad Detva - matrika
- Matriky narodení, sobášov a úmrtí. Obvodný úrad Očová - matrika
- Protokol o prehliadke mŕtvol vykonanej v dňoch 29. 30. 31. marca a 1. apríla 1945 na židovskom cintoríne vo Zvolene, odpis. Archív Múzea SNP Banská Bystrica, fond VIII, krab. č. 4, príř. č. S 93/79, 11 s.
- Oznamenie Stanice NB vo Zvolene Okresnému súdu Zvolen o exhumácii mŕtvol v hromadných hrobách na Kováčovej z 10. apríla 1945 - odpis. Archív Múzea SNP Banská Bystrica, fond VIII, krab. č. 4, príř. č. S 94/79, 3 s.
- Kniha úmrtí, Matričný úrad obce Podkriváň. Za pomoc ďakujem matrikárke Ľudvike Hulinovej.
- Pamätná kniha obce Podkriváň



## Poznámky:

<sup>1</sup> Štúdia je rozšírenou a doplnenou verziou štúdie Utrpenie Rómov v Podpoľaní počas druhej svetovej vojny, ktorú vydal ako samostatnú tlač Dom kultúry A. Sládkoviča v Detve v roku 1991, pri príležitosti pietnej slávnosti v obci Dúbravy; súhlas k jej rozšírenému vydaniu vydal Jozef Kulišiak, riaditeľ Kultúrneho centra A. Sládkoviča v Detve 5. júna 2015.

<sup>2</sup> Nečas Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938-1945, Brno, Masarykova univerzita 1994, 220 s.

<sup>3</sup> Rose Romani (ed.) Holokaust Sintov a Rómov, katalóg stálej výstavy v Štátnom múzeu v Osvienčime. Dokumentations- und Kulturzentrum Deutscher Sinti und Roma, Heidelberg 2003, slovenská mutácia 2007, s. 25.

<sup>4</sup> Stuckart Wilhelm, Globke Hans: Kommentare zur deutschen Rassengesetzgebung Band 1, München / Berlin, C.H.Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1936, s. 55.

<sup>5</sup> Ficowski Jerzy: Cyganie w Polsce. Warszawa, Wydawnictwo Interpress 1989, s. 37-38.

<sup>6</sup> Arnold Hermann: Die Zigeuner. Olten 1965, s. 67-71; Ficowski Jerzy: Cyganie na polskich drogach. Kraków - Wrocław 1986, s. 108-110.

<sup>7</sup> Arnold, H.: c.d., s. 67-72.

<sup>8</sup> Nečas, Ct.: c.d., s.32-33; Kladivová Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Univerzita Palackého v Olomouci 1994, s. 31-33.

<sup>9</sup> Arnold, H.: c.d., s. 72-75; Ficowski, J.: c.d., s.110, 144; Chronologie des Völkermords an den Sinti und Roma, Dokumentations-und Kulturzentrum Deutscher Sinti und Roma, Heidelberg:  
<http://www.sintiundroma.de/uploads/media/chronologie140111.pdf>

<sup>10</sup> Nečas, Ct.: c.d., s. 77-78.

<sup>11</sup> Kladivová, V.: c.d., s. 81-88; Nečas, Ct.: c.d., s. 90-92. Pretože presné číselné údaje neexistujú, viacerí autori uvádzajú približné počty. Uvedené údaje sú konzultované s Mgr. Michalom Schusterom z Muzea romské kultúry v Brne.

<sup>12</sup> Nečas, Ct.: c.d., s. 39-73. Konzultované s Mgr. M. Schusterom z Muzea romské kultúry v Brne.

<sup>13</sup> <http://www.psp.cz/eknih/1939ssr/stenprot/008schuz/s008002.htm> Tesnopisecká zpráva o 8. zasadnutí snemu Slovenskej republiky v Bratislave v pondelok 25. septembra 1939; Ústavný zákon č. 255 o štátnom občianstve, Sl. z. 1939, čiastka 57, s. 537-541.

<sup>14</sup> Branný zákon č. 20. Sl. z. 1940, čiastka 5, s. 28 a 31.

<sup>15</sup> Nečas, Ct.: c.d, s. 98-102; Baka, Igor: Vznik a výstavba slovenskej armády (marec 1939 - október 1940) In: Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami. Prešov, Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, 2007, S. 220; Danko, Marek: Internačné zariadenia v Slovenskej republike (1939-1945) so zreteľom na pracovné útvary. Človek a spoločnosť, 2010, roč. 13, č. 1. [Http://www.saske.sk/cas/public/media/5813/201001\\_03\\_danko.pdf](http://www.saske.sk/cas/public/media/5813/201001_03_danko.pdf)

- 16 Úradné noviny zo dňa 22. 6. 1940, č. 29, s. 314.
- 17 Úradné noviny zo dňa 26. 4. 1941, č. 21, s. 681-682; Spôsob odstraňovania rómskych osád a domov upravoval vykonávací predpis Ministerstva vnútra z 2. septembra 1942. Toto opatrenie bolo opätovne dôrazne nariadené výnosom Ministerstva vnútra z 21. júla 1943. Geceľovský Vladimír, Rómovia na Gemeri do roku 1945. Rožňava 1990, s. 117-125.
- 18 Danko, M.: c.d.
- 19 Nečas, Ct.: c.d., s. 102152; Geceľovský V.: c.d., s. 103113; Danko, M.: c.d.
- 20 Nečas, Ct., c.d., s. 156160. Janas, Karol: K vzniku a vývinu zaisťovacieho tábora v Dubnici nad Váhom (1944-1945). In: Romano džaniben, jevend 2002, s. 17-25.
- 21 Nečas, Ct.: c.d, s. 154-155; Geceľovský, V.: c.d., s. 125;
- 22 Zákon č. 166/1940 Sl. z. o Hlinkovej garde a Hlinkovej mládeži, § 2.
- 23 Kalný Slávo: Cigánsky plač a smiech. Bratislava 1960, s. 44-45. Lacková, Elena: Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou (podľa rozprávania autorky spracovala M. Hübschmannová), Praha, Triáda 1997, s. 107-127.
- 24 Fašistické represálie na Slovensku (editor Dušan Halaj), Bratislava 1990, s. 33-46.
- 25 Vlastný výskum v roku 1991.
- 26 Vlastný výskum v roku 1991.
- 27 Vlastný výskum v roku 1991.
- 28 Od roku 1948 premenované na Turčianske Teplice.
- 29 Protokol o prehliadke mŕtvol vykonanej v dňoch 29., 30., 31. marca a 1. apríla 1945 na židovskom cintoríne vo Zvolene... Archív Múzea SNP Banská Bystrica, fond VIII, krab. č. 4, príř. č. S93/79 a Exhumácia mŕtvol na židovskom cintoríne vo Zvolene. Tamže, fond VIII, krab. č. 4, príř. č. S94/79. V komisii boli okrem mestského lekára MUDr. Vojtecha Bíra ruský vojenský veliteľ mesta a jeho zástupca, starosta mesta, dvaja členovia Národného výboru a dvaja príslušníci četníctva.
- 30 Fašistické represálie..., s. 36.
- 31 Exhumácia mŕtvol..., a osobná informácia MUDr. Vojtecha Bíra z roku 1991.
- 32 Vládu Slovenskej republiky zastupoval jej podpredseda Martin Porubjak, veniec prezidenta republiky Václava Havla položil jeho poradca Martin Bútor. Za Rómov prehovoril Ján Klinec-Mojžiš.
- 33 Pamätník na židovskom cintoríne vo Zvolene je jedným zo siedmich pamätníkov, ktoré boli osadené v rokoch 2005-2007 v rámci projektu Ma bisteren! Podrobnejšie: Kumanová Zuza: Ohliadnutie za projektom Ma bisteren!

In: Pripomínanie rómskeho holocaustu (edd. Z. Kumanová, A. B. Mann), Bratislava, In Minorita 2014, s. 39-42.

34 Nečas, Ct.: c.d., s. 161. Pamätná kniha obce Podkriváň na s. 175 uvádza, že udalosť sa odohrala začiatkom decembra odvečených bolo šesť mužov. Pamätníčka Margita Mitterová uviedla väčší počet zadržaných Rómov desať až dvadsať. V matričnej knihe obce Podkriváň sú uvedené mená troch mužov z rodiny Berkyovcov, ktorí boli v roku 1950 vyhlásení za mŕtvych, pričom dátum úmrtia je 11. a 17. november 1944, miesto smrti nie je uvedené. Podľa zaznamenaného svedectva Štefana Kmeťa boli bzovskí Rómovia naposledy vídení v Krupine. To korešponduje s údajom, že zadržaní Rómovia v Krupine boli odvezení 17. novembra do Banskej Bystrice a odtiaľ na popravisko do Kremničky (Nečas Ct.: c.d., s. 162). To, že Rómovia z Hornej Bzovej boli popravení na židovskom cintoríne vo Zvolene, okrem citovaného Ct. Nečasa potvrdil aj Ján Matúška z Detvy-Krnô.

35 Nečas, Ct.: s. 164; Informácia Obecného úradu vo Vígľáši podľa údajov Pavla Jarábeka (e-mail z 1. 4. 2015).

**127.**

**Vyhláška  
ministerstva vnútra  
zo dňa 18. júna 1940,  
č. 18.635-Ic/1940,**

ktorou sa určuje pojem Cigána.

Ministerstvo vnútra, vykonávajúc § 9 nariadenia s mocou zákona č. 130/1940 Sl. z., určuje pojem Cigána takto:

Pod Cigánom má sa rozumieť podľa § 9 nariadenia s mocou zákona č. 130/1940 Sl. z. iba ten príslušník cigánskej rasy, pochádzajúci z nej po oboch rodičoch, ktorý žije životom kočovným alebo usadlým síce, avšak sa vyhýba práci.

Minister: F. Ďurčanský v. r.

*Vyhláška Ministerstva vnútra z roku 1940,  
„inšpirovaná“ legislatívou nacistického Nemecka,  
vnímala Rómov ako asociálov.*

86./ Mrtvola Kolomana Berkého 25 ročného z Detvy. Naposledy bytom v Detve, okres Zvolen.

Príčina smrti strelná rana do týla.

87./Mrtvola Ľudovíta Berkého 35 ročného, naposledy bytom v Mýtnej, cigán.

Príčina smrti strelná rana do týla.

88./Mrtvola dosiaľ neznámeho muža, 166 cm vysokého, 30-40 ročného štíhlej postavy, slabšej výživy. Na sebe mal oblečenú bielu košelu, čierne nohavice biele spodky a čierne hnganče.

Príčina smrti strelná rana do týla.

89./Mrtvola dosiaľ neznámeho muža, 177 cm vysokého, 30-40 ročného, dobre vyvinutej konštrukcie. Na sebe mal oblečenú vojenskú rovnočatu, bude sa pravdepodobne jednať o francúzskeho partizána, nakoľko spodné oblečenie jeho prádla bolo francúzsky značkované. Príčina smrti: strelná rana do týla.

90./ Mrtvola Juraja Berkého, narodeného v roku 1881 v Detve, naposledy bytom v Detve. Príčina smrti strelná rana do týla.

*Ukážka z protokolu exhumácie šiestich masových hrobov na židovskom cintoríne  
vo Zvolene z roku 1945 (Archív Múzea SNP v Banskej Bystrici).*

*Na odhalení pamätníka zavraždeným Rómom z Podpoľania na židovskom cintoríne vo Zvolene sa zúčastnili potomkovia zavraždených Rómov z Dúbrav Ján a Pavel Klincovci. (2006)*



*V roku 2015 bol pamätník na židovskom cintoríne vo Zvolene doplnený o tabuľu s menami rómskych obetí z Podpoľania. (2015)*



*Na budove Obecného úradu v Dúbravách  
je od roku 1975 pamätná tabuľa s menami  
pätnástich zavraždených Rómov. (2014)*



Mapa

Mapa



Mapa

Mapa

## **Niekoľko nových poznatkov o situácii Rómov na južných územiach po Viedenskej arbitráži**

Zuza Kumanová

O postavení Rómov počas druhej svetovej vojny na Slovensku sa donedávna vedelo iba veľmi málo. K základnej, dodnes neprekonanej tvorbe patrí niekoľko monografií historika Ctibora Nečasa.<sup>1</sup> V posledných rokoch sa úroveň poznania v tejto oblasti posúva dopredu, na tému rómskeho holocaustu<sup>2</sup> vyšlo niekoľko monografií a zborníkov. Avšak dejiny Rómov z územia, ktoré počas vojny pripadli k Maďarsku, sú v slovenskej historiografii takmer nespracované. Cieľom tejto štúdie je rekapitulácia dostupných poznatkov a zverejnenie výsledkov výskumu o udalostiach naďaleko Trhovej Hradskej, predovšetkým z archívu Ústavu pamäti národa.<sup>3</sup>

Okupácia južného Slovenska v roku 1938 bola jedným z priamych dôsledkov mníchovskej dohody. Vyplynula zo snáh Maďarska o pričlenenie území obývaných etnickými Maďarmi, za výraznej podpory Nemecka, ktoré sa snažilo o ovládnutie stredoeurópskeho priestoru. Maďarsko na čele s Miklósom Horthym rozpútalo propagandu smerujúcu k revízii československo-maďarských hraníc. Maďarská vláda už 7. októbra 1938 predložila územné požiadavky a zaktivizovala propagandistickú kampaň za pripojenie veľkej časti slovenského územia k Maďarsku. Priame československo-maďarské rokovania o úprave hraníc, známe ako Komárňanské rokovania, v októbri 1938 sa skončili neúspešne. K anexii území došlo až v súvislosti s výsledkami rokovaní mocností, Nemecka a Talianska vo Viedni z 2. novembra 1939, ktoré do dejín vstúpili ako Viedenská arbitráž. Územie dnešného južného Slovenska a celá Podkarpatská Rus o rozlohe 10 400 km<sup>2</sup>, a takmer 860 000 obyvateľov, boli násilne pričlenené k Maďarsku. Slovensko stratilo asi 40% všetkej obrábanej poľnohospodárskej pôdy.

Obyvateľstvo bolo vystavené hospodárskemu, sociálnemu aj politickému regresu, v novembri a decembri 1938 bola na obsadenom území nastolená vojenská diktatúra. Okupované územie bolo rozdelené do dvoch samostatných žúp so sídlom v Nových Zámkoch a Leviciach. Zvyšok územia bol pridelený k príľahlým župám, Rimavská Sobota a Košice sa stali administratívnymi sídlami. Došlo k peňažnej mene, ktorá obyvateľstvo poškodila, čím sa výrazne zhoršili socio-ekonomické podmienky všetkých vrstiev. Na okupovanom území prudko rástla nezamestnanosť, zvyšoval sa počet osôb, ktoré od štátu nedostávali žiadnu podporu.

V marci 1939 došlo k vojenskému obsadeniu anektovaných území. Okrem iného sa začali zriaďovať evidencie „nepriateľských živlov“ do ktorých boli zaradovaní aj príslušníci iných etníc, vrátane Židov a Rómov, čo celkom prirodzene vyvolávalo strach a neistotu. Rómovia boli vytláčani zo spoločenského života, nesmeli vstupovať na verejné priestranstvá a navštevovať školy.

Na okupovanom území bol aplikovaný predpis ministerstva vnútra z roku 1928, na základe ktorého mohli policajti vykonávať poriadkové razie v rómskych obydliach, zadržiavať „podozrivých“, kontrolovať zdravotný stav a nariaďovať dezinfekciu. Postupne sa situácia radikalizovala, z politických a žurnalistických kruhov zaznievali návrhy na zriadenie pracovných táborov pre Rómov, ba i deportácie mimo územia Maďarska.

K vyostreniu došlo začiatkom roka 1944 po obsadení Maďarska nemeckým vojskom a následnom odstúpení Miklósa Horthyho. Už začiatkom roku 1944 boli Rómovia zaradovaní do pracovných táborov, napr. na kopanie zákopov. Aby sa nemohli vyhýbať tejto povinnosti, bol im zakázaný voľný pohyb. Potom, čo sa do čela štátu dostal vodca Nyilaskeresztes Párt (Strany šípového kríža), Ferenc Szálasi protirómske opatrenia sa ešte zintenzívnili. Ako uvádza Ctibor Nečas, Rómovia boli najskôr sústredovaní v Budapešti a v Komárne,<sup>4</sup> odkiaľ boli transportovaní do koncentračných táborov. Rómovia z Budapešti a okolia boli deportovaní do Autschvitz I.

Rómovia z okupovaného územia boli na sklonku roku 1944 prevážení do Komárna, v Hviezdicovej a Monoštorskej pevnosti, na pravom brehu Dunaja (dnes mesto Komárom), boli zostavované transporty smerujúce do vyhladzovacieho tábora v Dachau. V tomto koncentračnom tábore zostala však iba malá časť Rómov, väčšina z nich putovala ďalej, do iných koncentračných táborov. Nie je známy počet Rómov, ktorých sa deportácie týkali, poznáme iba súpisy z niektorých lokalít. Napríklad z Kamenína (okr. Nové Zámky) bolo deportovaných 8 osôb, z Košíc-Šace 11, Košíc-Ťahanoviec 20 Rómov a z Krásnej nad Hornádom (dnes miestna časť Košíc) 36 ľudí. Deportovaní boli aj Rómovia z obce Vojnice (Bátorove Kosihy, okr. Komárno, 1948 boli premenované na Vojnice, od 1993 opäť Bátorove Kosihy) a mesta Vráble.<sup>5</sup>

Jedna z preživších spomína na deportácie z Nových Zámkov: <sup>6</sup>*Raz v noci nás zobrali, nyilašovci vtrhli do osady. Starých nechali a mladých zobrali do školy, tam nás spísali a ráno nás žandári odviekli pešo do maďarského Komáromu. Boli sme tam mesiac, tam nám nedali nič jesť, len tak medzi nás chleba*

*hodili, keď sa ušlo, ušlo...nič nám nedali jesť. Potom nás zase spísali a naložili nás do vagónov a išli sme do Dachau, 60 nás dali do jedného vagóna. Dali nám vedro, do ktorého sa špinilo, vodu nám nedali, a dali nám kus chleba, klobásu a marmeládu. Vodu nám nedali. Darmo ľudia kričali..... Keď sme prišli, niektorí už nevládali chodiť a vyložili aj mŕtvych.... ukázali nám tam plynovú komoru. Aby sme vedeli čo nás čaká. Naschvál.... Potom nás previezli do Ravensbrücku. Ostrihali nás, vyholili nás zospodu aj hore, lebo sme mali plno vší, celý mesiac sme boli vo vagóne...Dali nás do jedného baraku, brali nás na rozkaz a v noci pracovať...baly slamy sme museli vynášať hore. Tie čo išli tehotné, boli mladé, porodili tam v Ravensbrücku deti. Nechali ich porodiť, ale deťom dali takú injekciu, že na druhý-tretí deň zomreli. ...Čo boli tam so mnou, už všetci zomreli. Iba dve sme zostali zo 40 ľudí. Veľa som sa modlila, lebo som sa veľmi chcela dostať domov.*

V bulletine z roku 2014 vydaného pri príležitosti odhadenia pamätníka deportovaným Rómom z mesta Vráble sa uvádza, že z mesta a okolia bolo vyvezených asi 30 Rómov do Dachau. Ženy potom boli internované v koncentračnom tábore Ravensbrück, muži v tábore Buchenwald. Vojnové útrapy prežilo iba päť žien a štyria muži, ktorí sa po vojne vrátili.<sup>7</sup> Na sklonku vojny dochádzalo ku krajnému teroru a nezmyselnému prenasledovaniu Rómov, ktoré vo viacerých lokalitách skončili vyvraždením.

V obci Slatina (dnes okr. Levice) došlo k tragédii pri oslobodzovaní. Koncom decembra 1944 sa udiali boje o obec, ktorá v priebehu pár dní bola na demarkačnej línii. Ustupujúca nemecká jednotka obvinila miestnych Rómov z rozkrádania vojenských zásob a bez rozsudku ich popravila. Dňa 23. decembra 1944 všetkých sústredili v dome Kolomana Fizika. Niektoré rómske ženy vojaci znásilnili. Potom všetkých nahnali do domu, na ktorý začali hádzať granáty. Tých, ktorí chceli z horiaceho domu utiecť postrieľali. Celkove tu zahynulo 56 osôb, asi polovica boli deti. Vraždenie prežili Gizela Morvavá, Margita Ďurčíková a Elemír Baláž.<sup>8</sup> Obete boli pochované v spoločnom hrobe na miestnom cintoríne.<sup>9</sup>

Podobná tragická udalosť sa stala koncom marca 1945 na brehu Malého Dunaja, neďaleko obcí Trhová Hradská a Topoľníky (okr. Dunajská Streda). V literatúre sa uvádza, že maďarskí žandári 30. marca 1945 (v tom roku to bol Veľký piatok) nahnali do vody Malého Dunaja a postrieľali skupinu Rómov.<sup>10</sup> Napriek vysokému počtu zavraždených bola v historickej literatúre táto udalosť popísaná iba veľmi stručne. V roku 2008 historik Ján Hlavinka, v novinovom článku uverejnenom v týždenníku Eurodomino<sup>11</sup> priniesol viacej informácií o tragickej udalosti. Zdrojom pre jeho článok sa stal archív

Ústavu pamäti národa a vyšetrovací spis Štátnej bezpečnosti z roku 1958, ktorý mal krycí názov „Čierny potok“. Autor uvádza, že vyšetrovatelia štátnej bezpečnosti sa v roku 1958 sústreďovali na zistenie mien hlavných podozrivých. V tom čase sa podarilo vypočúť očitých svedkov a na základe výpovedí zaznamenať priebeh udalostí z roku 1945. K potrestaniu podozrivých však nedošlo, spis bol uzatvorený s konštatovaním, že verejnosť si neželá potrestanie vinníkov.

V roku 2012 pri bádani v archíve Ústavu pamäti národa sa spis z roku 1958 nepodarilo dohľadať. Ukázalo sa však, že touto udalosťou sa Štátna bezpečnosť zaoberala aj v roku 1974 -76,<sup>12</sup> Krajská správa vyšetrovania ŠTB - III. odbor viedla v tomto smere vyšetrovanie, samotný zväzok z vyšetrovania bol vedený ako taktický. Štátna bezpečnosť v rokoch 1974 -75 vypočula takmer 40 svedkov,<sup>13</sup> výpovede ktorých sa zhodovali v popise udalostí z marca 1945. Situácia v Hurbanove (v tom čase Ógyalla) sa podľa výpovedí svedkov zhoršila potom, čo okresným vedúcom Nyilaskeresztes Párty (Strany šípového kríža) sa stal Jozef Barkoczi, ktorý si okolo seba vytvoril zvláštnu údernú jednotku, pomocou ktorej začali prenasledovať pokrokovu zmýšľajúce osoby s cieľom ich likvidácie. V januári 1945 Hurbanovo obsadila Červená armáda, po niekoľkých dňoch však musela ustúpiť a mesto opäť obsadili Nemci s výdatnou podporou miestnych *nyilašovcov*.<sup>14</sup> Osoby vytypované ako nápomocné Červenej armáde boli perzekvované.

Dňa 22. januára 1945 bol zadržaný Ladislav Marikovec a korytár Július Kanalos. Oboch obvinili s pomoci ruským vojakom, za obcou ich zastrelili a potom pochovali na miestnom cintoríne v spoločnom hrobe. Vo februári 1945 bolo sústredených niekoľko desiatok chlapcov a dievčat vo veku 14 - 21 rokov, ktorých pod dohľadom *nyilašovcov* eskortovali do zaisťovacieho tábora v Komárne a neskôr do Nemecka, mnohí z nich zahynuli. V rovnakom čase boli deportované aj viaceré židovské rodiny, ktorým okrem toho boli zhabané cenné veci a majetok.

Viacerí vypočúvaní svedkovia uviedli, že asi 25. marca 1945 padlo aj rozhodnutie zlikvidovať Rómov žijúcich v osade Šarad v Hurbanove. Dôvodom mala byť ich spolupráca s Červenou armádou. Na druhý deň, 26. marca, *nyilašovci* a maďarskí policajti obklúčili osadu Šarad a s vysvetlením, že idú Rómov evakuovať na iné miesto, sústredili ich do Šümegevej záhrady. Podľa očitých svedkov sa tam sústredilo 70-80 osôb a 10 rumunských vojakov, ktorí sa v rómskej osade ukrývali. Miestne obyvateľstvo, vrátane katolíckeho kňaza namietalo, že v žiadnom prípade nemôže dôjsť k zavraždeniu v meste. Preto

boli 26. marca Rómovia donútení vydat' sa na pochod nevedno kam. Zajaté boli aj ženy a deti, dokonca, podľa viacerých výpovedí, aj chorí a tehotné ženy. Dokladuje to aj výpoveď Ľ.K. /\*1927/<sup>15</sup>. *Nyilašovci nariadili sústredenie všetkých cigáňov v strede osady a povedali, že z osady musíme odísť pred príchodom sovietskej armády. Odviedli i nás do Šimkovej záhrady, kde nás chceli povraždiť. K tomuto nedošlo, lebo sa proti tomu postavil Festy, ktorý mal v Hurbanove veľký majetok a mal určité slovo. Tiež bol proti tomu miestny farár Sýkora, ktorý už zomrel. Poznávam, že v tom období, keď nás nyilašovci brali z cigánskej osady, moja matka bola vo vysokom stave tehotenstva a keď prosila, aby ju nebrali, jeden z nich prehlásil, že to nie je prekážka a pôjde aj tak s ďalšími a keď cestou porodí smradľavé decko, tak ho na ceste zahrabe do zeme ako psa a keď ona nebude vladať ísť po ceste dostane strelu do hlavy. Tiež v Šimkovej záhrade, kde sme boli sústredení statkár Festy a farár Sýkora sa nás zastávali, nyilašovci prehlásili, že keď nás budú naďalej chrániť, tak aj oni môžu dopadnúť tak ako my. Keď popravy neboli prevedené v Šimkovej záhrade, žandári a nyilašovci nás zoradili v počte asi 60-70 ľudí a dali sa s nami na pochod smerom na Kolárovo. Keď sme prechádzali cez obec Nesvadby, prihovoril sa mojej rodine pomocný žandár Fabian, ktorý pochádzal z obce Vlčany, odkiaľ pochádzala aj moja matka. Zároveň hovoril, aby celá moja rodina zo zástupu vystúpila a odišla domov. Takto sme aj previedli a tak sme sa vrátili späť do Hurbanova.... Keď sme sa vrátili domov do cigánskej osady a zistili sme, že celá osada bola nyilašovcami vyrabovaná a náš dom bol vykradnutý. O niekoľko dní sme sa dozvedeli, že ostatní cigáni z Hurbanova boli miestnymi zavraždení.*

Veliteľom bol Jozef Barkoczi, ktorí spolu s ďalšími *nyilašovcami* za asistencie maďarských policajtov viedol skupinu smerom na Dunajskú Stredu. Po niekoľkých dňoch pochodu dorazili zaistenci do rozmedzia katastrov obcí Trhová Hradská a Topoľníky. Vo večerných hodinách 30. marca 1945 skupina zastala na brehu Malého Dunaja. *Nyilašovci* spôsobili rozruch a chaos, začali kričať poplach. Zaistenci mali asi tendenciu sa rozutekať, na čo *nyilašovci* spustili strelbu. Viacerých zabili na mieste, niektorých zranili a následne vtlačili do vody, aby sa utopili. Zavraždených potom nechali na brehu, sami odišli prespať do Topoľníkov. Počas eskortovania sa podarilo viacerým zo skupiny utiecť, rovnako tak na mieste popravy sa podarilo ukryť očitej svedkyňi Magdaléne Lakatošovej „Róžike“. Pozostalí, keď sa o udalostiach dozvedeli, prišli na druhý - tretí deň na miesto masovej popravy a svojich mŕtvych pochovali na mieste. Vyplýva tak aj z výpovede D.K. /\*1922/<sup>16</sup> :

*V marci 1945 s viacerými občanmi cigánskeho pôvodu bol som Nemcami zobratý a určený na prepravu dobytky z Galanty do Hurbanova. V Galante sa nám 30. marca 1945 podarilo ujsť a pokračovali sme do Hurbanova. Počas cesty sme sa dozvedeli, že hurbanovskí cigáni boli zobratí nyilašovcami a boli eskortovaní smerom do Guty (dnes Kolárovo). Keď som prišiel do Kolárova zdržal som sa u svojho švagra Jána Lakatoša a na druhý deň čo bolo 2. apríla 1945 sme spolu odišli do obce Topoľníky. Keď sme prišli k jednému strážnemu domčeku, ktorý bol vzdialený asi 40 metrov od ramena Malého Dunaja videl som od Dunaja prichádzať nyilašovcov, pretože som mal z nich obavu ušiel som so švagrom do obce Vásárút (Trhová Hradská) a odtiaľ som sa vrátil do Hurbanova. Už v obci Vásárút som sa dozvedel od Kataríny Lakatošovej, ktorá už zomrela, že hurbanovskí cigáni boli pri Dunaji povraždení a že ona medzi zavraždenými poznala svoju dcéru. Na druhý deň, keď som s ďalšími občanmi cigánskeho pôvodu Jozefom Lakatošom /Liti/ Michalom Lakatošom /Žinek/ Vojtechom Lakatošom a Štefanom Lakatošom odišli na miesto popravy a vytiahli sme z Dunaja zastrelenú moju matku Katarínu Kováčovú, ktorá mala strelnú ranu v bruchu a roztrhaná bola strelou od granátu. Ďalej sme spoznali zavraždených Borisa Lakatoša, Ludevíta Stojku a jeho dvoch bratov. Tiež sme vytiahli z vody mŕtveho korytára z Hurbanova krstným menom Rudy. Zároveň som videl na brehu Dunaja zastrelených 12 Rumunov. Moju manželku som z vody vytiahol až asi za 6 týždňov.*

Ján Hlavinka v citovanom článku publikoval aj náčrt miesta, kde došlo k vražde, ktorý je pravdepodobne súčasťou spisu ŠTB z roku 1958. Aj v spisovom materiáli z roku 1974 - 1975 sa píše, že telá zavraždených osôb sa v týchto hrobkoch na brehu Malého Dunaja nachádzajú dodnes.

Dokladuje to aj výpoveď E.K. /\*1925/ zamestnanca povodia Dunaja:<sup>17</sup> *V roku 1958 som nastúpil zamestnanie ako strážnik hrádze v Trhovom Mýte v strážnom domku 438. Do tejto doby v tomto domku pôsobil Takács Ján, ktorý odchádzal do dôchodku. Pri odovzdávaní pracoviska ma okrem iného oboznámil aj s udalosťami, ktoré sa odohrali počas II. svetovej vojny. Hovoril mi konkrétne, že v mesiaci marci 1945 na Veľký piatok v neskorých večerných hodinách dovedli nyilašovci spolu s maďarskými žandármí väčší počet osôb cigánskeho pôvodu medzi ktorými mali byť aj osoby inej národnosti. Tieto osoby dovedli na rameno Malého Dunaja a kanál S7, kde ich postrieliť s puškami a automatmi, Poľážme gulometmi. Povedal mi Takács, že časť povraždených osôb pohádzali do vody a ktorých nestihli vhodiť do vody, nechali ich na hrádzi ležať. Takács všetky osoby prehliadol a zistil, že sa jedná o osoby*



*cigánskeho pôvodu. Časť mŕtvol voda zobrala a tí, ktorí zostali na povrchu a na okraji Dunaja boli neskôršie zahrabaní na hrádzi. Miesta, kde boli mŕtvoľy zahrabané mi Takács aj ukázal a bolo vidieť ešte nakopenú zem v roku 1958. Upozornil ma, že toto všetko mi ukazuje aj z toho dôvodu, že v prípade potreby, aby bolo možné ukázať, kde sú osoby zahrabané. Takács počítal s tým, že v budúcnosti určite niekto bude vraždy preverovať a zisťovať dôvody a z tohto dôvodu chce, aby miesta zostali neporušené. Taktiež mi ukázal miesto, kde bola zastrelená matka s dieťaťom, keď sa pokúšala o útek. Tieto mŕtvoľy mali byť od miesta vraždy asi 100 metrov ďalej mi hovoril o jednej osobe cigánskeho pôvodu, ktorej sa podarilo zachrániť. Jedná sa o ženu, ktorá bola postrelená do ruky a po utíšení streľby sa ukryla do slamy, odkiaľ potom odišla do obce Topoľníky.*

V roku 2012 pri rozhovoroch s obyvateľmi oboch obcí o tejto udalosti už mali iba veľmi nejasné vedomosti a aj miesto, na ktorom by mali dodnes byť pochované obeť sa hľadalo iba veľmi ťažko. Na Brehu Malého Dunaja bolo zavraždených 47 obetí, z toho 10 rumunských vojakov a 37 Rómov, z toho sa podarilo 33 osôb stotožniť. Vyšetrovací spis ŠTB bol v roku 1974 - 75 vedený s cieľom sústrediť čo najviac dôkazov, ktoré by mohli viesť k obvineniu zúčastnených *nyilaskeresztes*. V spise sa podarilo identifikovať sedem príslušníkov Nyilaskeresztes Párty (Strany šípového kríža) na čele s Jozefom Barkoczim, ktorí sa na vraždení priamo podieľali. Avšak nikomu z uvedených nebolo vznesené obvinenie, lebo generálna prokuratúra skonštatovala, že Jozef Barkoczi a spol. už boli za skutky spáchané počas vojny súdení Okresným ľudovým súdom v Komárne, i keď tieto zločiny v tom čase neboli predmetom žaloby, obnovenie konania nebolo možné. Vyšetrovací spis ŠTB bol v roku 1976 uzatvorený. Znamená to, že za smrť 47 ľudí z Hurbanova nikto nebol odsúdený.

Napriek nedostatku konkrétnych poznatkov, naznačené reálie dovoľujú konštatovať, že Rómovia žijúci v rokoch 1938 - 45 na južnom a východnom Slovensku anektovanom horthyovským Maďarskom boli vystavení diskriminácii, represáliám, teroru, hrubému násiliu, deportáciám a masovému vyvražďovaniu. Žiaľ, úroveň poznania nám nedovoľuje jednoznačne identifikovať počty zavraždených ani deportovaných do koncentračných táborov. Odhaduje sa, že z územia vtedajšieho Maďarska, vrátane území zabratých Viedenskou arbitrážou, bolo deportovaných asi 25 000 - 30 000 rómskych mužov a žien. Aj 70 rokov po skončení vojny zostávajú nespracované archívne záznamy, mestské kroniky a druhotné pramene, ktoré by nám pomohli lepšie objasniť jedno z najhorších období v spoločných dejinách .

## **Zavraždené osoby z Hurbanova - 30. marec 1945 Trhová Hradská / Topoľníky**

### **Aladár a Rozália Lakatošovci a ich deti**

*Júlis*  
*Margita*  
*Katarín*  
*Alexander*  
*Magdaléna*  
*Juraj*  
*Hermína*  
*Alžbeta*

### **Alžbeta Lakatošová a jej deti**

*Júlia*  
*Ludovít*

### **František a Alžbeta Lakatošovci a ich deti**

*Ludovít*  
*Alexander*  
*Karolína*  
*Magdaléna*  
*Terézia*

### **Jozef a Katarína Lakatošovci a ich deti**

*Jozef*  
*Berta*  
*Vojtech*  
*Karolína Zuzana*  
*Aurélia*

### **Anna Stojková (rod. Lakatošová) a jej deti**

*Katarína*  
*Piroška*

### **Emília Stojková a jej deti**

*Emília*  
*Dezider*

**Mená ostatných štyroch osôb sa nepodarilo stotožniť, rovnako ako mená 10 zavraždených rumunských občanov.**

1 Predovšetkým:

Nečas Ctibor: *Nad osudem českých a slovenských Cikánů v letech 1939-1945*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Brně, 1981.

Nečas Ctibor: *Ande oda taboris. Věžňové protektorátních cikánských táborů 1942-1943*. Brno: Městský výbor Českého svazu protifašistických bojovníků, 1987.

Nečas Ctibor: *Aušvicate hi khér báro. Čeští věžňové cikánského tábora v Osvětimi II - Brzezince*. Brno: Masarykova univerzita, 1992.

Nečas Ctibor: *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, Brno, Masarykova univerzita 1994,

2 Spisovná norma slovenského jazyka uprednostňuje zapisovanie slova foneticky *holokaust*, avšak od začiatku realizácie projektu Ma bisteren! používame formu prepisu *holocaust*. /Takýto prepis je použitý na pamätníkoch, výstave i predchádzajúcich tlačovinách, rozhodli sme sa zotrvať pri ňom i v tomto zborníku.

3 Na tomto mieste by som sa chcela poďakovať Ústavu pamäti národa, ktorý mi sprístupnil všetky dostupné fondy. Rovnako ďakujem zamestnancom, ktorí mi boli nápomocní pri štúdiu archívu a ochotne mi poskytli cenné rady.

4 Nečas Ctibor: *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, Brno, Masarykova univerzita 1994, s.95

5 Nečas Ctibor: c.d., s. 97

6 Archív orálnej histórie Nadácie Milana Šimečku. *Osudy tých, ktorí prežili holocaust*. 2005 Nahrávka s I.D. /\*1929/.

7 V snahe získať čo najviac informácií o svojich deportovaných príbuzných z Vrábl'ov Viktor Tomčányi, katolícky kňaz, podnikol v uplynulých rokoch cestu do múzea v Dachau. Podarilo sa mu získať údaje o príbuzných a v roku 2014 bol z jeho iniciatívy postavený v parku pri miestnom kostole pamätník pripomínajúci osudy Rómov z Vrábl'ov.

8 Mičev, S.-Stanislav, J.-Rodák, J.- Halaj, D. *Fašistické represálie na Slovensku*, Bratislava, Obzor 1990, 122 s.

9 Hrob bol označený náhrobníkom, ktorý bol v roku 2006 z iniciatívy občianskeho združenia In Minorita doplnený o tabuľu s menami všetkých obetí. Autorom pamätného kameňa je Norbert Kelecsényi, použité boli kované prvky z kováčskych dielni v Dunajskej Lužnej. Aktivita bola súčasťou projektu Ma bisteren!.

10 Počty zavraždených sa u viacerých autorov rôznia, napr. Ctibor Nečas v citovanom diele uvádza na s.97, že medzi obeťami bolo 53 dospelých a 7 detí.

11 Hlavinka, J.: *Velký piatok v znamení šípových krížov*. Eurodomino 8/2008, z 22. februára 2008, s. 33-35.

12 Zväzok KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-SR arch. Č.T- 1898. Spis z vyšetrovania je uložený v archíve Ústavu pamäti národa.

13 V uvedenom spise sú zaznamenané výpovede niekoľkých desiatok svedkov. Niektorí boli vypočutí v maďarskom jazyku,

spis obsahuje prepis ich výpovedí do slovenčiny. Každá výpoveď je označená menom vypočúvaného, dátumom narodenia, adresou a presným termínom vypočúvania. Výpovede sa vzájomne dopĺňajú, neodporujú si a veľmi presne popisujú udalosti.

14 Príslušníkov Nyilaskeresztes Párt (Strany šípového kríža)

15 Zväzok KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-SR arch. Č.T- 1898. Spis z vyšetrovania je uložený v archíve Ústavu pamäti národa. Citovaná výpoveď zaznamenaná 9. júla 1975.

16 Zväzok KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-SR arch. Č.T- 1898. Spis z vyšetrovania je uložený v archíve Ústavu pamäti národa. Citovaná výpoveď zaznamenaná 8. júla 1975.

17 Zväzok KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-SR arch. Č.T- 1898. Spis z vyšetrovania je uložený v archíve Ústavu pamäti národa. Citovaná výpoveď zaznamenaná 11. septembra 1975.

18 Ján Hlavinka v citovanom článku uvádza: *Odhaduje sa, že z Komárna deportovali viac ako 60 tisíc Rómov.*



*V obci Slatina došlo 23. decembra 1944 k vyvraždeniu tamojšej rómskej komunity. Obete boli pochované v spoločnom hrobe na miestnom cintoríne. V roku 2006 bol hrob označený náhrobníkom a tabuľou s menami zavraždených v rámci projektu Ma bisteren! (2006)*

*Pamätník vo Vrábľoch, ktorý bol postavený v roku 2014 z iniciatívy Viktora Tomčányiho, katolíckeho kňaza. (2014)*



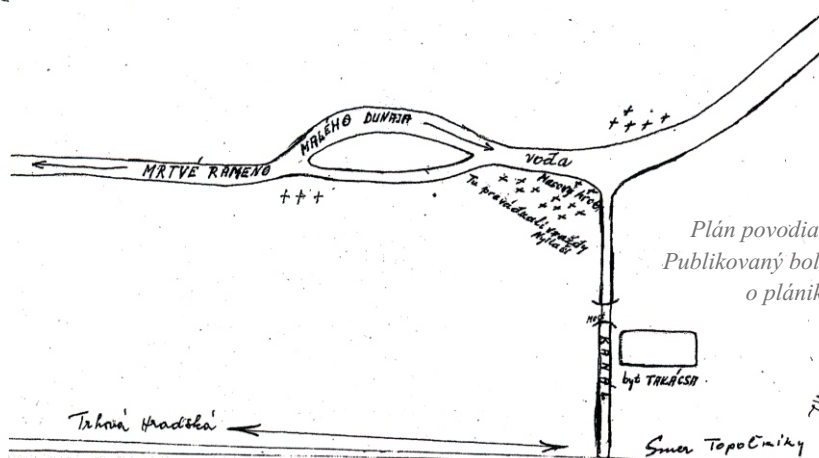
*Pamätník v Dunajskej Stredy, ktorý bol postavený v roku 2006 z iniciatívy Jozefa Ravasza. (2007)*



Povodie Malého Dunaja v katastri obce Topoľníky, kde došlo v roku 1945 k zavraždeniu skupiny Rómov z Hurbanova. (2013)

Foto: archív ÚPV

Plánok mieta vraždy.



Plán povodia Malého Dunaja, kde došlo k tragickej udalosti. Publikovaný bol v článku Jána Hlavinku v roku 2008 a malo by ísť o plánik zo spisu Štátnej bezpečnosti z roku 1958.

Situčný náčrt zo zväzku „Akcia Čierny potok“.

*Hviezdicová pevnosť v Komárne, kde boli od októbra do decembra 1944 internovaní Rómovia z južných území, ktoré po Viedenskej arbitráži pripadli k Maďarsku. (2007)*



Konzentrationslager		Art der Halt:	Gef.-Nr.: 100688
Name und Vorname:	Pityó Jozsef		
geb.:	1-12-1924 Vrable, Barsmogye Ung.		
Wohnort:	W.O.		
Beruf:	Arbeiter	Rel.:	r.k.
Staatsangehörigkeit:	UdSSR	Stand:	ledig
Name der Eltern:	V. Arb. Ferenc	W.O.	
Wohnort:	M. Terezia P. juho Tomazain	Rasse:	W.O.
Name der Ehefrau:	~	Rasse:	
Wohnort:	~		
Kinder:	~ Alleiniger Ernährer der Familie oder der Eltern:		
Vorbildung:	5 Kl. Volks		
Militärdienstzeit:	~	von - bis	~
Kriegsdienstzeit:	~	von - bis	~
Größe:	173	Nase:	ger.
Mund:	schm.	Haare:	schm.
Sprache:	ung., slow.	Gesicht:	or
Ansteckende Krankheit oder Gebrechen:		Ohren:	ger
Besondere Kennzeichen:	keine	Augen:	br.
		Zähne:	vollst

*Evidenčný list Joszefa Pityoa z Vrabl'ov z koncentračného tábora v Dachau. Zo súkromného archívu Viktora Tomčányiho.*



## **O autoroch**

**Mgr. Zuza Kumanová, PhD.** (1970),

etnografka a romistka. Od roku 1994 sa zaoberá dejinami a kultúrou Rómov. Pôsobí v neziskovom sektore a od roku 1999 spolupracuje s občianskym združením In Minorita. Angažuje sa aj v problematike zlepšenia postavenia rómskych žien. Je zostavovateľkou viacerých publikácií a autorkou knihy Rómovia vo fotografii Jozefa Kolarčíka - Fintického (2007).

*e-mail: zuza.kumanova@centrum.sk*

**PhDr. Arne B. Mann, CSc.** (1952),

etnológ a romista. Pôsobí ako vedecký pracovník v Ústave etnológie Slovenskej akadémie vied. Vo svojej výskumnej a publikačnej činnosti sa zameriava na dejiny, kultúru a spôsob života Rómov na Slovensku. Je autorom učebnice Rómsky dejepis (2000), viac ako 50 vedeckých štúdií a tiež toľko odborných a populárnovedeckých článkov. Externe prednáška dejiny a kultúru Rómov na Filozofickej fakulte UK v Bratislave a Fakulte humanitných štúdií UK v Prahe.

*e-mail: arne.mann@savba.sk*



## O b s a h

- 5 - 22 Arne B. Mann  
**Tragické osudy Rómov v Podpoľaní počas druhej svetovej vojny**
- 23 - 26 Arne B. Mann/Zuza Kumanová  
**Miesta, na ktorých došlo k perzekúciám a vyvraždeniu Rómov v rokoch 1939 - 1945**
- 27 - 40 Zuza Kumanová  
**Niekoľko nových poznatkov o situácii Rómov na južných územiach po Viedenskej arbitráži**
- 41 **O autoroch**



Zuza Kumanová, Arne B. Mann

**Ma bisteren!**

Nové poznatky o holocauste Rómov na Slovensku

Vydavateľ: Občianske združenie IN MINORITA, Šancová 54, Bratislava

Grafické spracovanie: Eva Mišániová

Autori fotografií: Zuza Kumanová, Arne B. Mann

Tlač: UNIPRINT s.r.o., Považská Bystrica

Náklad: 200 kusov

Realizované s finančnou podporou Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky v rámci dotačného programu Podpora a ochrana ľudských práv a slobôd.

LP 2015.

Reprodukcia ktorejkoľvek časti je možná iba so súhlasom autorov.

ISBN: 978-80-970598-3-5





